

Василина ЗАЙЦЕВА

*аспірант відділу «Центр дослідження українсько-польських відносин»
Інституту українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2840-4440>
e-mail: vaszaitseva@gmail.com*

**УКРАЇНЦІ ЧИ ПОЛЯКИ?
СТРАТЕГІЇ ВИЖИВАННЯ ПОЛЯКІВ-СПЕЦПОСЕЛЕНЦІВ
У 1940–1950-х РОКАХ У ТОТАЛІТАРНІЙ ДЕРЖАВІ
(за матеріалами архіву Головного управління
Міністерства внутрішніх справ у Львівській області)**

На основі секретних документів архіву Головного управління Міністерства внутрішніх справ у Львівській обл. визначено низку поведінкових стратегій виживання польського населення на Західній Україні в 40–50-х роках ХХ ст. Простежено, що після Другої світової війни на тлі депортаційних процесів серед місцевих поляків набули поширення тенденції запису себе в сільських радах українцями, приховування і замовчування польської національності. Викрито особливості сприяння поляків українським повстанцям. З'ясовано причини допомоги воїнам УПА: від примусу, родинних зв'язків до особистого вибору. Звернено увагу, що поляки, підозрювані органами МДБ у «бандпосібництві» УПА, засуджені як українці. Перелічено документи, у яких записано українську національність. Детально проаналізовано облікові й особові справи обвинувачених.

Розкрито невідомі раніше біографічні епізоди поляків-спецпоселенців. Показано, як у ході кримінальної справи й висунення звинувачень викривається їхня польська національність. Визначено, що реабілітація польського походження була стратегією виживання у складних умовах, щоб розвіяти підозри в допомозі ОУН, уникнути виселення на спецпоселення до Сибіру чи ув'язнення. Поетапно простежено подальші стратегії засуджених на спецпоселення – написання заяв, прохань, звернень, автобіографій з обґрунтуванням довоєнної польської національності. Вказано їхню мету – скориставшись польським походженням, виїхати із трудових таборів Сибіру до Польської Республіки чи повернутися додому. Зауважено, що повертатися додому спецпоселенцям було заборонено, проте, попри документально не підтвержену польську національність, радянська влада дозволяла виїзд до Польщі лише на основі звернень польських родичів. Також вказано результати цих стратегій і подальшу долю спецпоселенців.

Ключові слова: українці, поляки, національність, спецпоселення, стратегії виживання, Західна Україна, Польща.

Унаслідок активних бойових дій радянська армія протягом середини–кінця липня 1944 р. витіснила німецькі війська й повторно окупувала Західну Україну.

Місцеве населення знову зіштовхнулося з масовими арештами, депортаціями та виселенням на Сибір. Зокрема, у важкому становищі опинилося і польське Західної України. Згідно з Люблінською угодою, укладеною 9 листопада 1944 р. між урядом УРСР і Польським комітетом національного визволення, необхідно було «приступити до евакуації всіх поляків, що перебували в польському громадянстві до 17 вересня 1939 р. і бажають переселитися на територію Польщі»¹. Проте акція була відверто примусовою депортацією людей із рідних домівок. Не оминули репресій поляки, що залишилися жити в межах Радянського Союзу.

Про різні аспекти життя польського населення Радянського Союзу після Другої світової війни чимало праць написали польські й українські вчені. Зокрема, узагальнили становище поляків Ігор Цепенда², Олег Калакура³, Станіслав Степень (Stanisław Stępień)⁴, Пйотр Ебергард (Piotr Eberhard)⁵. Проблеми депортації поляків присвятили дослідження Юрій Сливка⁶, Володимир Сергійчук⁷, Степан Макарчук⁸, Сергій Ткачов⁹, Крістіна Керстен (Kristina Kersten)¹⁰, Ян Чернякевич (Jan Czerniakiewicz)¹¹, Станіслав Чешельський (Stanisław Ciesielski)¹² та ін. Про депортованих поляків до Казахстану написала Вікторія Куделя-Свійонтек (Wiktoria Kudela-Świątek)¹³. Однак досі не розкрито проблеми замовчування та зміни національності поляків, підтримки

¹ Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Документи, матеріали, спогади / упоряд.: Ю. Сливка та ін. Львів, 1996. Т. 1. 1939–1953. С. 287.

² Цепенда І. Українсько-польські відносини у 40–50-х роках ХХ століття: етнополітичний аналіз. Київ, 2009. 387 с.

³ Калакура О. Поляки в етнополітичних процесах на землях України у ХХ ст. Київ, 2007. 508 с.; Калакура О. Поляки УРСР в добу хрущовської відлиги. *Наукові записки НаУКМА: Історичні науки*. Київ, 2004. Т. 27. С. 46–55.

⁴ Polacy na Ukrainie. Zbiór Dokumentów / oprac. S. Stępień. Przemysł: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyslu, 2016. Cz. 3: Lata 1945–1991. T. 1: Od lipca 1945 do sierpnia 1991 r. 307 s.

⁵ Eberhardt P. Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie. Warszawa, 1998. 291 s.

⁶ Депортації. Західні землі України кінця 30-х – початку 50-х рр. Т. 1. 750 с.

⁷ Сергійчук В. Депортація поляків з України. Невідомі документи про насильницьке переселення більшовицькою владою польського населення з УРСР в Польщу 1944–1946 рр. Київ, 1999. 192 с.

⁸ Макарчук С. Переселення поляків із західних областей України в Польщу у 1944–1946 рр. *Український історичний журнал*. 2003. № 3. С. 103–114.

⁹ Ткачов С. Польсько-український трансфер населення 1944–1946 рр. Тернопіль: Підручники та посібники, 1997. 216 с.

¹⁰ Kersten K. Międzypanstwowe przesiedlenia ludności w XX wieku. *Kwartalnik historyczny*. Warszawa: Instytut Historii Polskiej Akademii Nauk, 1966. Rocznik LXIII. Nr 1. S. 1–32.

¹¹ Czerniakiewicz J. Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944–1946. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 1987. 263 s.

¹² Ciesielski S. Masowe deportacje w ZSRR – charakterystyka wybranych aspektów zjawiska. *Dzieje Najnowsze. Kwartalnik poświęcony historii XX wieku*. Warszawa: Wyd-wo DiG, 2001. Rocznik XXXIII. Nr 3. S. 29–56; Przesiedlenie ludności polskiej z kresów wschodnich do Polski 1944–1947 / wybór, oprac. i red. dok. S. Ciesielski. Warszawa: Wyd-wo Neriton, 1999. 469 s.

¹³ Kudela-Świątek W. Odpamiętane: o historii mówionej na przykładzie narracji kazachstańskich Polaków o represjach na tle narodowościowym i religijnym. Kraków: Universitas, 2013. 372 s.

українського підпілля, а також не висвітлено причин виселення поляків до трудових таборів, невідомі їхні біографії та стратегії виживання на спецпоселенні.

Основою для статті послужили секретні матеріали Архіву Головного управління Міністерства внутрішніх справ Львівської обл. (ГУ МВС ЛО), а саме Фонд 111. «Колекція облікових та особових справ на осіб реабілітованих спецпоселенців» – «категорія обліку оунівці», зокрема жителів сіл Бродівського (Пеняки, Бордуляки із прилеглими хуторами), Підкамінського (Звижень) р-нів Львівської обл., а також Рудківського р-ну (Ятвяги і Мильчиці) Дрогобицької обл. Справи стосуються осіб, яким районні відділи Міністерства державної безпеки (МДБ) висували звинувачення «в бандпосібництві ОУН» (Організації українських націоналістів). Обвинувачені були засуджені за славнозвісною статтею 20–54–1 «а» – зрада Батьківщини. Це означало репресії, ув'язнення, виселення всієї сім'ї до Сибіру чи Уралу до трудових таборів – т. зв. спецпоселень.

Мета статті – визначити поведінкові стратегії виживання польського населення Західної України в 1940–1950-х роках ХХ ст. на основі біографічних даних з облікових та особових справ спецпоселенців.

На тлі депортаційних процесів, серед постійного радянського терору, примусових виселень, підозр, допитів і безпідставних звинувачень кожна людина вибудовувала власну стратегію виживання в тоталітарній державі. Американська дослідниця радянської історії Шейла Фіцпатрік (Sheila Fitzpatrick) ввела поняття «стратегії виживання», під яким розуміє спосіб людини підтримати своє фізичне існування у кризових ситуаціях, адаптацію до нових умов життя¹⁴. А українська історикиня Олена Стяжкіна зазначила, що зіткнення з новими правилами радянського життя потребували навичок нової поведінки: приховування, замовчування і навіть переписування¹⁵. На основі зазначених концепцій стратегії виживання розгляну історії чотирьох польських родин-спецпоселенців, яким було інкриміновано «бандпосібництво» Українській повстанській армії (УПА).

Андрій Коцюбінський, Войтко Гурський: «... ми поляки, а не українці, нас неправильно вислали». Найбільш примітна стратегія виживання виселеного на Сибір лісника Андрія Коцюбінського (1927 р. н.), який, очевидно, відігравав немалу роль серед українських повстанців, що діяли в Пеняцькому лісі (Бродівський р-н). За припущенням радянських спецслужб, тут у 1940–1950-х розташовувалася боївка чотового «Дуба». Відомо, що А. Коцюбінський, українець за документами, житель с. Звижень колишнього Підкамінського (тепер – Бродівського) р-ну, від 1944 до 1952 р. виконував обов'язки зв'язкового боївки. Крім того, лісник сприяв збору й поставці харчів, проводив розвідку в селі, зокрема допомагав викривати завербованих емдебістами агентів, розповсюджував літературу та листівки, збирав гроші, заготовляв деревину для будівництва криївок тощо. Підкамінський районний відділ МДБ збирав агентурні донесення і стежив за розвідником від 1948 р. Цілком очевидно, що діяльність в УПА була особистим вибором поляка-лісника, про що свідчать 13 агентурних донесень від односельців А. Коцюбінського. До прикладу:

¹⁴ Fitzpatrick Sh. *Everyday Stalinism: Ordinary life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930*. Oxford: University Press, 2000. P. 2.

¹⁵ Стяжкіна О. *Людина в радянській провінції: освоєння (від)мови*. Донецьк: ДонНУ, 2013. С. 85.

«Водить бандитів по селу. Завжди йде попереду і при зустрічі з солдатами голосно говорить, щоб бандити чули і не йшли за ним»¹⁶.

«Коли влітку 1948 р., будучи в Пеняцькому лісі, я зустрівся з бандитами “Дубом” і “Бояном”, падав дощ. Я спитав “Дуба”, чи нема тут закинутого бункера. Він відповів, що тут багато залишених бункерів, і показати їх може Коцюбінський»¹⁷.

«Будучи зв’язаним з бандитами “Дубом” і “Бояном”, мав два спеціальних тайника, через які зв’язався з бандитами, сповіщав їх усно і письмово про становище в селі. Перший тайник знаходився на участку т. зв. “Андріїв ліс” – в лощині на гірці є консервна банка, в яку вкладалася пошта. Другий тайник в т. зв. “Густих кустарниках” – пеньок біля спаленої липи. Крім тайників, А. Коцюбінський зв’язувався з бандитами особливими сигналами: в “Мартинівському лісі” ударами по дереві, в “Дяковому лісі” через свист і пісню»¹⁸.

У лютому 1952 р. під час спілкування з одним із місцевих оунівців, який виявився завербованим агентом МДБ (псевдо «Яремчук»), А. Коцюбінський розповів, що він народився 1929 р., а не 1927 р., і є поляком, закінчив три класи, а не п’ять. Інформацію про себе сфальсифікував, щоб одержати роботу лісника в 1949 р. Окрім того, зв’язковий наголосив, що в 1950-му він одружився з полячкою Юзефою Гурською із с. Пеняки та перейшов до неї жити. Показовий той факт, що до того районний відділ МДБ затримував лісника вже п’ять разів. Очевидно, під загрозою наступного арешту А. Коцюбінський, щоб розвіяти звинувачення у діяльності в українському підпіллі, навмисно наголосив на польській національності. Але за кілька днів усю сім’ю без допиту та попередження виселили в Тюменську обл. РСФРР – у с. Плешково Ішимського р-ну.

Найраніше датованим документом з особової чи облікової справи підозрюваних була довідка-характеристика від сільської ради чи районного виконавчого комітету. У ній перераховано склад сім’ї з короткою характеристикою на кожного (дата народження, соціальне походження, освіта, партійність і національність). Таку на звинуваченого в «бандпосібництві» ОУН А. Коцюбінського виписав голова виконавчого комітету Підкаміньської районної ради від 7 січня 1952 р. Національність його й інших членів сім’ї – дружини Юзефи (1927 р. н.), тестя Войтка Гурського (1883 р. н.), тещі Анни (1894 р. н.) – зазначена як українська¹⁹. Наступним документом була «Постанова про заведення облікової справи», яку створював районний відділ МДБ. Постанова на сім’ю А. Коцюбінського складена 28 січня 1952 р., у ній національність родини також українська²⁰. Перед виселенням на спецпоселення працівник МДБ заводив анкету на звинувачених і складав лист допиту. У випадку розвідника А. Коцюбінського допиту не відбулося, тож цілком очевидно, що ці документи часто заповнювали без участі засуджених. В анкетах та листах була окрема графа – «національність і рідна мова» – в них вписано українську національність розвідника та членів його сім’ї²¹.

¹⁶ Головне управління Міністерства внутрішніх справ України у Львівській області (ГУМВС України у Львівській обл.). Ф. 111. Арх. 30. Р. 30036. Спр. 17484. Арк. 4.

¹⁷ Там само. Арк. 25.

¹⁸ Там само. Арк. 32.

¹⁹ Там само. Арк. 36.

²⁰ Там само. Арк. 1.

²¹ Там само. Арк. 54–57.

документація МГБ № _____ (шифр) області _____ р-на _____ (шифр) _____ республіки _____ (категорія учета) _____	
АНКЕТА	
1. Фамілія, ім'я, отчество	Кочубинський Андрій Йосифович
Пол: ☐ муж, ☐ жін.	
2. М'янив ли за время нахождения на спецпоселении фамилию, имя и отчество и если да то когда, в связи с чем, прежняя фамилия, имя и отчество.	фамилию, имя и отчество не менял.
3. Год и место рождения	1927 года рождения, с. Вишень, Подпашенский р-он, Львовской обл.
4. Национальность и родной язык	украинец, украинский

ГУМВС ЛО. Ф. 111. Арх. № 30. Р. 30036. Особова справа № 17484.

Кочубинський Андрій Йосифович. Арк. 2

Родина прибула на спецпоселення 3 травня 1952 р.²² Безпосередньо на місці виселені переважно знову підписували низку документів, окремі з них – Указ Президіуму Верховної Ради і Постанову № 35 про права та обов'язки спецпоселенців, а також розписку і підписку про ознайомлення з ними. Під час оформлення цих документів тєсть А. Кочубинського В. Гурський та його дружина А. Гурська протягом доби не підписували документів, мотивуючи все несправедливим виселенням. Родина почала спроби бунту: «Ми – поляки, а не українці, не маємо нічого спільного з українським підпіллям. Відправляйте нас до Польщі, інакше ми самі звідси поїдемо, залишатися тут ми не будемо, тут не наша Батьківщина»²³. За кілька днів сім'я Гурських оголосила бойкот і відмовилася працювати в колгоспі: «Ми поляки, а не українці, нас неправильно вислали. Або ми самі звідси поїдемо і не будемо очікувати на ваш дозвіл. Працювати в колгоспі ми не будемо»²⁴.

Звісно, після оголошеного бойкоту сім'я все одно змушена була скоритися і працювати. Проте наступною стратегією Кочубинських-Гурських були спроби втечі. Зокрема, для цього В. Гурський вивчав рух потягів на захід. Оскільки с. Плешково, де сім'я перебувала на спецпоселенні, розташоване біля колії, то їх переселили в місцевість, де не було залізничного сполучення – в Ханті-Мансійський округ, проте конкретного місця не вказано²⁵.

²² ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 42103. Р. 30036. Спр. 36. Арк. 7.

²³ Там само. Арк. 6.

²⁴ Там само. Арк. 7.

²⁵ Там само. Арк. 8–9.

Тоді родина розвідника переходить на найбільш легальну й безпечну стратегію – написання письмових звернень і прохань про виїзд до Польщі. У них цілеспрямовано обґрунтовувалося польське походження. У січні 1957 р. А. Коцюбінський написав перше звернення до керівника Самарівського райвідділу МВС із проханням репатріації до Польщі разом з родиною: «Я, Коцюбінський Андрій Йоситович, 1927 р. народження, по національності поляк... Тесть у мене із 1893 р., по національності поляк. Брат у мене рідний, Коцюбінський Пйотр Йоситович, по національності поляк. Зараз проживає в Польщі, войевудство Познань, район Вسخова, Нова-Весь. Мати моя, Коцюбінська Анастазія Маріянівна, яка проживала до 1956 р. в Львівській обл. Підкаміньського р-ну село Звижень у 1957 р. виїхала у Польщу до брата, де знаходиться і зараз – войевудство Познань, р-н Вسخова, Нова-Весь. Я прошу Вас дати мені дозвіл виїхати до могого рідного брата і Мами до Польщі разом зі своєю сім'єю...»²⁶. Андрієві Коцюбінському та його родині спочатку відмовили через відсутність документів, які б підтвердили їхню польську національність. Свідoctва про народження селяни не надали. Наступну заяву з проханням про репатріацію А. Коцюбінський написав до керівника окружного відділу МВС у м. Ханті-Мансійську (29 травня 1957 р.), проте знову отримав відмову²⁷.

Як виявилось, перевірити національність будь-кого з членів сім'ї було неможливо, бо в Обласному державному архіві свідчень про національність осіб, народжених до 1944 р., не збереглося²⁸. У характеристиці Підкаміньського райвиконкому родина записана українцями²⁹. Про подальшу спробу перевірки документів, які б довели польську національність спецпоселенців, нема жодних висновків. Проте лише на підставі прохання польського родича Степана Луцківа³⁰ родині розвідника Андрія Коцюбінського в лютому 1958 р. дозволили виїхати до Польщі. Як бачимо, попередні «злочини» не завадили відправити «оунівця» з таборів до Польщі, навіть попри те, що за документами він досі вважався українцем.

Юліан Куц: «... національність змінив в зв'язку з “приєднанням” Західної України...». У небезпеці опинилися й українсько-польські сім'ї, особливо, коли хтось із родичів був членом УПА. Не минуло виселення на Сибір мішану сім'ю Куців зі с. Мильчиці Рудківського (тепер – Городоцького) р-ну колишньої Дрогобицької (тепер – Львівської) обл. 10 серпня 1947 р. Військовий трибунал військ МВС Дрогобицької обл. засудив українку Петронелю Куц (1919 р. н.) за ст. 20–54–1 «а» на 10 років ув'язнення. Селянці інкримінували сприяння діяльності УПА, оскільки та переховувала вдома двох повстанців – Василя та Степана Венгринів³¹. Як виявилось, воїни були рідними братами засудженої³². Емдєбісти назвали жінку «активною посібницею банди УПА», розлучили з малолітніми дітьми та чоловіком і відправили у трудові табори Челябінської обл.

²⁶ ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 30. Р. 30036. Спр. 59. Арк. 27–28.

²⁷ Там само. Арк. 37–38.

²⁸ Там само. Арх. 42103. Р. 30036. Спр. 36. Арк. 62.

²⁹ Там само. Арк. 62.

³⁰ Там само. Арх. 30. Р. 30036. Спр. 59. Арк. 33.

³¹ Там само. Арх. 21191. Р. 16787. Спр. 5325. Арк. 1.

³² Там само. Арк. 5.

На основі звинувачення в «бандпосібництві» чоловіка засудженої, Юліана Куца (1911 р. н.), 22 жовтня 1947 р. викликали на допит у Рудківське відділення МДБ. На допиті той не зізнався, що його сім'я чимось допомагала родичам-повстанцям: «Мені нічого не відомо»³³. Крім того, ні тепер, ні перед виселенням Ю. Куц не намагався виправдатися чи говорити про свою національність.

Тому як чоловіка «активної бандпосібниці» в лютому 1948 р. карально-репресивний орган – Особлива нарада при МДБ – розпорядився вислати Ю. Куца до Сибіру – м. Коркіно (пізніше – в с. Друженка) Варненського р-ну Челябінської обл. разом із трьома неповнолітніми дітьми. В усіх документах, приготовлених для депортації – «Постанові про заведення облікової справи» (від 23 вересня 1947 р.), виписці із протоколу Особливої наради і висновку МДБ Дрогобицької обл. про виселення (від 10 лютого 1948 р.) – національність Ю. Куца та його дітей – українська. Як і в анкеті, заповненій напередодні виїзду³⁴. Навіть перед виселенням нема ніяких згадок про протести з боку Ю. Куца чи виправдання польським походженням.

Выписка из протокола № 5-б	
Особого Сопещания при Министре Государственной Безопасности Союза ССР	
гд-4	от „ 10 „ февраля 1948 г.
СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
400, Учетное дело № 5325 УМГБ Дрогобычской обл. КУЦ Юлиан Франкович 1911 г. р.ур. Дрогобычской области, украинец, гр-н СССР, при нем дочери Анна 1939 г.р., Мария 1943 г.р., сын Иван 1944 г.р.	КУЦ Юлиана Франковича как члена семьи пособника участникам банды ОУН, выселить на спец- поселение в Челябинскую область. Имущество КОНФИСКОВАТЬ.

ГУМВС ЛО. Ф. 111. Арх. 37951. Р. 16787. Особова справа спецпоселенця № 33
 Куц Юліан Франкович. С. 7

Однак одразу після прибуття на спецпоселення до м. Коркіно Ю. Куц цілеспрямовано шукав легальних способів виїхати з трудових таборів. В анкеті спецпоселенця, заповненій 23 лютого 1949 р., у графі «національність» записався поляком³⁵, а в графі «громадянство» з'явився такий запис: «... вважає себе громадянином Польщі, але документів не надавав»³⁶. Окрім того, ще 12 лютого 1949 р. спецпоселенець написав автобіографію, де акцентував на колишній службі в польському війську: «Я, Куц Юліан Франкович, уродженець села Мильчиці Рудківського р-ну, по національності

³³ ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 21191. Р. 16787. Спр. 5325. Арк. 15.

³⁴ Там само. Арх. 37951. Р. 16787. Спр. 33. Арк. 7.

³⁵ Там само. Арк. 2.

³⁶ ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 21191. Р. 16787. Спр. 5325. Арк. 1.

поляк. Освіта – 2 класи. Походження – із селян бідняків... В 1936 р. я одружився і став працювати в своєму господарстві разом з батьками та дружиною. І так ми жили до 1944 р. В 1944 р. був мобілізований до Польської армії і в армії я був в м. Кракув. І так я був до 1946 р. В 1946 р. мене демобілізували додому і я приїхав назад до своєї сім'ї, тобто в с. Мильчиці...»³⁷.

У січні 1951 р. Ю. Куц звернувся із заявою до коменданта Варненського районного відділу МВС: «По-справжньому прошу надати мені право виїзду з Радянського Союзу і повернутися на Батьківщину – Польську республіку на основі доданого виклику брата – Куца Каспера Францовича»³⁸. Спецпоселенцю відмовили через брак документів³⁹.

У червні 1955 р. через звернення про репатріацію Ю. Куца викликали на допит у Комендатуру 4-го спецвідділу Управління МВС Челябінської обл., де він доводив польське походження наявністю братів і сестер у Польщі, другим шлюбом із жінкою польського походження. Також акцентував на тому, що до родини першої дружини-українки більше не належить. «По суті заданих мені питань, пояснюю: батько мій – Куц Франк Іванович, по національності поляк, помер в 1913 році, Мати – Куц Софія Томківна, по національності полячка, померла в 1941 році. В 1947 р. я був висланий на спецпоселення в Челябінську область, де проживаю зараз. В 1953 р. я одружився знову, на Язь Софії Томківній, 1914 р. н. З колишньою жінкою – Куц Петронелією, котра зараз перебуває в нас, я спільно не живу і не вважаю її жінкою. Членом сім'ї Куц Петронелії себе не вважаю. Мої родичі – брат Куц Каспер Франкович, 1895 р. н., сестра Курпель Марія Франківна, 1914 р. н., проживають в Польщі, воєводство Вроцлав, пов'ят Гура Сленська, село Острава»⁴⁰. На основі цього допиту заповнено анкету, де Ю. Куц пояснив, що національність змінив 1939 р. у зв'язку з «приєднанням Західної України до СРСР»⁴¹. Із його слів можна припустити, що тенденція переходу поляками на українську національність могла практикуватися ще від 1939 р. – із часу першої окупації Західної України радянськими військами, проте це питання потребує дослідження.

Як і в справі А. Коцюбінського, документально перевірити польську національність виселеного так і не вдалося. Проте, на відміну від А. Коцюбінського, польську національність Ю. Куц цілеспрямовано доводив довгих 8 років. Але лише завдяки одному проханню, яке надійшло від рідного брата в січні 1957 р., його з другою дружиною та дітьми таки репатріювали до Польщі.

Мотрона (Магдалина) Клісовська: «... бандерівці казали, що ви не хочете переписатися на українців, то ми вас перевішаємо...». Також важлива для розуміння складного становища польського населення і пошуку відповідних поведінкових стратегій для особистого порятунку історія сім'ї Клісовських із с. Ятвяги Рудківського (тепер – Яворівський) р-ну Дрогобицької (тепер – Львівської) обл. Селянин Йосип Клісовський (1904 р. н.) хоч і був неграмотним, проте з часу окупації Західної України радянськими військами 1944 р. працював секретарем сільської ради в сусідньому селі

³⁷ Там само. Арк. 9.

³⁸ Там само. Арк. 15.

³⁹ Там само. Арк. 20.

⁴⁰ Там само. Арк. 19.

⁴¹ Там само. Арк. 21.

Мильчиці⁴². Але кар'єра секретаря закінчилася тоді, коли спецслужби МДБ звинуватили його в «бандпосібництві» ОУН⁴³. А саме: 28 серпня 1947 р. Військовий трибунал військ МВС Дрогобицької області засудив Й. Клісовського за передачу відомостей виборів до Верховної Ради УРСР, які проводилися в жовтні 1946 р.: «Підсудний Клісовський восени 1946 р. встановив зв'язок із бандитами УПА Скобельським та Іванів. Разом з Скобельським в своєму домі випивав горілку. В березні місяці 1947 р. Клісовський передав бандитам УПА Скобельському і Іванів результати виборів до Верховної Ради УРСР, відомості зібрав, використовуючи своє службове становище, будучи секретарем сільради»⁴⁴. Крім того, за даними районного відділу МДБ, засуджений регулярно забезпечував українських повстанців продуктами харчування та надавав притулок у своїй оселі⁴⁵. Відтак за зв'язок з українським підпіллям Й. Клісовського засудили за зраду Батьківщини за ст. 20–54–1«а» на 10 років⁴⁶.

У серпні 1947 р. Й. Клісовського вислано на Магадан (Хабаровський край) у трудові табори, де в 1950 р. помер. Дітям удалося втекти від виселення, їх деякий час переховував Франк Клісовський, брат батька, на нелегальному становищі в іншому селі. А дружину Мотрону засуджено за «бандпосібництво» і присуджено депортувати в м. Коркіно Челябінської обл.

У найпершому документі – характеристиці на сім'ю в'язня (від 22 вересня 1947 р.), яку емдебістам надав голова сільради с. Мильчиць Іван Вегера, де й працював секретарем засуджений, – національність Й. Клісовського та його дружини Мотрони вказана як українська⁴⁷, двох дітей – сина Тадея (1933 р. н.) та дочки Гелени (в різних анкетах: Єлена, Галина, Олена) (1936 р. н.) – не вписана. Крім того, 21 жовтня 1947 р. жінку викликали на допит у Рудкінський районний відділ МДБ, де М. Клісовська, очевидно під страхом, нічого не розповіла про відносини чоловіка з українськими повстанцями і не виправдовувала сім'ю польським походженням.

«Питання: Чи є Ваш чоловік членом банди УПА?

Відповідь: Про це я нічого не знаю.

Питання: Хто з жителів села Ятвяги є членами ОУН?

Відповідь: Я нічого не знаю».

На спецпоселення до м. Коркіно жінка прибула 7 листопада 1947 р.⁴⁸. У виписці із протоколу № 11 від 27 березня 1948 р. Особливої наради при МДБ СРСР національність засудженої вказана як українська⁴⁹. Як і в першій, заповненій на спецпоселенні, анкеті (у травні 1948 р.)⁵⁰.

⁴² ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 21191. Р. 16787. Спр. 5325. Арк. 1.

⁴³ Там само. Арх. 21199. Р. 17186. Спр. 5222. Арк. 1.

⁴⁴ Там само. Арк. 2.

⁴⁵ Там само. Арк. 7.

⁴⁶ Там само. Арк. 2.

⁴⁷ Там само. Арк. 6.

⁴⁸ Там само. Арх. 10661. Р. 17186. Спр. 1712. Арк. 35.

⁴⁹ ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 10661. Р. 17186. Спр. 1712. Арк. 5.

⁵⁰ Там само. Арк. 21, 35.

ВМ-4

Выписка из протокола № 11-В *Коркіно "Коркіно"*

Особого Совещания при Министре Государственной Безопасности Союза ССР

от " 27 " марта 1948 г.

СЛУШАЛИ	ПОСТАНОВИЛИ
<p>17. Учетное дело № 5322 УМГБ Дрогобычской области.</p> <p>КЛИСОВСКАЯ, Матрена Антоновна, 1908 г.р. ур. Дрогобычской обл., украинка, гр. СССР.</p>	<p>КЛИСОВСКОЮ, Матрену Антоновну, как члена семьи пособника участникам банды ОМН - выселить на спецпоселение в Челябинскую область.</p> <p>Имущество КОНФИСКОВАТЬ.</p>

Нач. Секретариата Особого Совещания *Григорьев*

ГУ МВС ЛО. Фонд III. Архів 21199. Р. 17186. Облікова справа № 5222
на сім'ю Клісовського Йосипа Івановича

Вже в наступній анкеті, заповненій 20 вересня 1948 р., у «графі національність» вказано «полячка»⁵¹. Крім того, 1950 р. спецпоселенка визнає, що її ім'я Магдалина, а не Мотрона⁵². Тут показово те, що імена поляків в офіційних записях також підлягали перекладу на українську чи російську. Цікаво, що при перевірці архівних записів, яку проводило Рудківське районне бюро РАГС, ім'я Клісовської як Магдалина не знайдено⁵³.

З 1953 р. М. Клісовська переходить на стратегію письмових звернень до органів радянської влади. Її метою було повернення додому – у Дрогобицьку обл. Відзначу, що вертатися на попереднє місце проживання спецпоселенцям було заборонено, оскільки селитися після заслання до Сибіру дозволяли в будь-якому населеному пункті, крім рідного. Відтак отримати такий дозвіл було набагато складніше, ніж виїхати зі спецпоселення до Польщі.

Першу скаргу М. Клісовська написала 22 квітня 1953 р. у місцевому органі – Челябінському МВС. У ній засуджена просить відмінити заслання через смерть чоловіка та службу сина Тадея в радянській армії з 1952 р. Показово, що місцеве управління відправило скаргу до Дрогобицької прокуратури, проте звідти прийшла відмова. Наступні кроки засудженої – це заява до керівника МВС м. Коркіно, прохання

⁵¹ Там само. Арк. 2.

⁵² Там само. Арк. 43.

⁵³ Там само. Арк. 48.

до Військової прокуратури МВС, а потім до Голови Верховної Ради СРСР⁵⁴. В усіх зверненнях виселена наголошує на бідняцькому походженні, польській національності, смерті чоловіка, службі сина в армії, неповнолітні дочки. Її син також писав листа до Голови Верховної Ради СРСР Кліма Ворошилова (Клімент Ворошилов) і звертався до Голови Ради міністрів Георгія Маленкова (Георгій Маленков)⁵⁵. Усі прохання про звільнення спершу були відхилені⁵⁶.

У травні 1954 р. вийшло ще одне з численних звернень М. Клісовської, у якій спецпоселенка переходить на нову стратегію – лояльність до радянської влади. Ознакою цього можна вважати вступ у 1948 р. до Комуністичної партії її неповнолітньої дочки та службу сина в радянській армії з 1952 р. Це дало можливість змінити риторичку, іншими словами, розповісти свою автобіографію і переповісти обставини затримання так, як того хотіли чути в органах радянської влади. «Мій чоловік, Клісовський Йосип Іванович, 1904 р. н., поляк, був бідняком. Дружина, Клісовська Магда Антонівна, 1908 р. н., уроджена в с. Бенькова-Вишня, р-н Рудки, полячка, була домогосподаркою... Коли німці оголосили війну Польщі, мій чоловік воював з поляками проти німців, а коли прийшла на допомогу полякам радянська влада і німців перемогли, прийшов мій чоловік додому, а після того, німці знову напали на Польщу, почали мучити нас бандерівці. Говорили, що ви не хочете переписатися на українців, то ми вас перевішаємо. Нападали бандерівці на наш дім, часто рятуючись від українських бандерівців, спали з дітьми в бур'янах. І мучили нас, так як німці євреїв, поки не прийшла радянська влада. Коли прийшла радянська влада, чоловік сказав, ну тепер німців і бандерівців нема чого боятися, в радянській владі всякі народи живуть⁵⁷».

Оскільки вдома на жінку чекала неповнолітня дочка, а син служив в армії, питання виїхати до Польщі не було головним – потрібно повернутися додому до дітей. Тому лише виявити польську національність чи родичів у Польщі стало замало. Магда Клісовська використала іншу стратегію – виправдання своєї сім'ї і лояльність до радянської влади. Крім того, це уможливлювало те, що дочка Гелена, ще дитина, працювала в колгоспі і в 1948 р. зачислена до лав Комуністичної партії⁵⁸.

Разом із тим М. Клісовська наголосила на невинності свого чоловіка у зв'язках з ОУН. Показово, що попередньо на допиті 1947 р. жінка нічого не пояснювала. «При радянській владі чоловіка поставили секретарем сільської ради в р-ні Рудки. С. Мильчиці. Як почав працювати секретарем, то казали бандерівці і їх сім'ї казали, ми тебе вб'ємо, бо ти видаєш бандерівців радянській владі». Крім того, наголосила на своїй непричетності в цій справі: «В 1947 році забрали 3-х бандерівців: Венгрин Тома (у в'язниці зараз), Павло Іванів, Петро Гуран, зараз знаходяться вдома. Син Павла Іваніва, Василь Іванів, його застрелила радянська влада, а другий син – Лука Іванів, сидить, а батько їх, відсидів 5 років і прийшов додому, тобто в с. Ятвяги.

⁵⁴ ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 10661. Р. 17186. Спр. 1712. Арк. 23.

⁵⁵ Там само. Арк. 29–30, 64.

⁵⁶ Там само. Арх. 21199. Р. 17186. Спр. 5222. Арк. 61.

⁵⁷ Там само. Арх. 10661. Р. 17186. Спр. 1712. Арк. 45–46.

⁵⁸ Там само. Арк. 58.

Було два бандерівці і батько їх достоєн бути вдома, а я в чому винна, що позбулася чоловіка і сім'ї»⁵⁹.

Відтак Генеральна прокуратура розглядала справу М. Клісовської до 1955 р. Після чого, беручи до уваги здоров'я та вік жінки, «заслуги перед радянською владою» її дітей – службу сина в армії та членство дочки в партії і роботу в колгоспі – засуджену таки зняли з обліку спецпоселення та повернули додому⁶⁰.

Степан Онищук: «...Знаєте, вдень приходять совіти, а вночі – наші хлопці...». Відзначився антирадянськими настроями й активною підтримкою українського підпілля лісник Степан Онищук (1895 р. н.) із невеликого хутора Збруї, що належав до с. Бордуляки Бродівського р-ну. Два односельці лісника, Іван Яремчук (українець) та Іван Липинський (поляк), на допиті в районному МДБ 24 березня 1952 р. засвідчили, що С. Онищук, якого вони добре знали, забезпечував українських повстанців грошима та продуктами харчування ще з 1944 р., а також мав зв'язки з керівником районного проводу ОУН на псевдо «Чупринка» і повстанцями «Підковою» та «Лісовим». «Мені особисто відомо, що Онищук Степан Степанович бандитам банди “Підкова” віддав корову, в 1949 році згодував 25 овець, що я бачив сам... Онищук Степан Степанович сказав мені в січні місяці 1952 року: “...ти дивися, совітам не піддавайся, бо найближчим часом буде інше, так як радянської влади не буде, шляк її трафить, а ми будемо господарями, займемо все що нам треба”», – розповідав на допиті І. Яремчук⁶¹.

Окрім того, за С. Онищуком протягом 1949–1952 рр. стежив завербований емдебістами оунівець під псевдо «Лісовий» і записував негативні висловлювання селянина про радянську владу. До прикладу, з агентурного донесення від 12 вересня 1950 р.: «Ця радянська влада недобра для людей, такого знущання ще не було. Знаєте, вдень приходять совіти, а вночі – наші хлопці... місцеві жителі вже привикли до всього, але вони приходять до тих, в кому вони впевнені... вони зараз не в лісі, їх найбільше в селі»⁶². А також: «Це було влітку 1950 р., коли Онищук Степан в нетверезому стані проходив вулицею, казав: “Бідно жити не будем, так як скоро не буде радянської влади”»⁶³.

Селянин С. Онищук, українець за документами, вдівець, житель хут. Збруї, що прилягав до с. Бордуляки, активно допомагав УПА в селі. Тому за «бандпосібництво» Бродівський районний відділ МДБ 28 квітня 1952 р. підготував справу на виселення його сім'ї до м. Якутська. У довідці від Бордуляківської сільської ради С. Онищук із дітьми числилися українцями⁶⁴. На допиті перед виселенням підозрюваний наголосив, що він та його діти Софія (1933 р. н.), Тадеуш (1942 р. н.), Ярослав (1934 р. н.), Броніслав (1936 р. н.) є поляками, а не українцями⁶⁵. У листах, складених після допиту, членів родини записали поляками⁶⁶.

⁵⁹ ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 10661. Р. 17186. Спр. 1712. Арк. 45.

⁶⁰ Там само. Арк. 69.

⁶¹ Там само. Арх. 14016. Р. 22397. Спр. 14016. Арк. 3.

⁶² Там само. Арк. 11.

⁶³ Там само. Арк. 64.

⁶⁴ Там само. Арк. 67.

⁶⁵ ГУМВС України у Львівській обл. Ф. 111. Арх. 10661. Р. 17186. Спр. 1712. Арк. 37–38.

⁶⁶ Там само. Арк. 38.

"УТВЕРЖДАЮ"

зам. министра госбезопасности
УССР *Колосовский* "11

"12" апреля 1952 г. *Шевченко*

ВЫСЕЛЕНИЕ СЕМЬИ *Кашня*
"санкционирую"
Прокурор Львовский от
"11" марта 1952 г.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ.

"12" марта 1952 год.

Я, ст. оперуполномоченный 2-Н отдела УМГБ Львовской обл. ст. лейтенант ГЕНЕРАЛОВ, рассмотрев материалы учетного дела поступившего из Из Бродовского РО МГБ на семью бандпособника ОУН

ОНИЩУК Степана Степановича, 1895 года рoд. у-ца и жителя с. Бордуляки, Бродовского р-на Львовской обл., украинца, гр-на СССР, б/п, из крестьян

Н А Ш Е Л :

Что 16 марта 1952 г. в с. Бордуляки, Бродовского р-на Львовской обл., бандитами ОУН был тяжело ранен ст. следователь следотдела УМВД Львовской обл. ст. лейтенант МАЛЯР Д.Г. В этом же селе проживает семья бандпособника ОНИЩУК Степана Степановича.

ОНИЩУК с 1944 по 1950 год имел связь с руководителем районного провода ОУН "ЧУПРИНКОМ" и бандитами ОУН "ПОДКОВА" "ЛИСОВЫМ" и другими, укрывал их в своем хозяйстве, оказывал материальную помощь продуктами питания и денежными средствами. Связь с бандитами ОУН ОНИЩУК имел и в 1952 году.

Семья его состоит из:

1. дочери ОНИЩУК Софии Степановны, 1932 г.р. у-ки с. Бордуляки Бродовского р-на Львовской обл. украинки, г-ки СССР, б/п, из крестьян-середняков.
2. сына ОНИЩУК Ярослава Степановича, 1934 г.р., у-ца с. Бордуляки, украинца, б/п, гр-на СССР.
3. дочери ОНИЩУК Брониславы Степановны, 1936 г.р. у-ки с. БОРДУЛЯКИ, украинка, б/п, гр-ка СССР.
4. сына ОНИЩУК Тадел Степановича, 1941 г.р.

Из состава семьи лиц, находящихся в Советской Армии, награжденных орденами и медалями не имеется.

Тому в «Постанові про уточнення національності» від 4 травня 1952 р. члени сім'ї Онишуків вважалися поляками⁶⁷. За рік, 1953 р., С. Онишук помер на спецпоселенні в м. Якутську. Діти намагалися повернутися додому, покликаючись на польську національність і смерть батька⁶⁸. Зокрема, син Ярослав 1957 р. написав дві скарги: спершу до МВС у Москві, потім до Генерального прокурора в Києві⁶⁹. Відповіді не було. Справа закінчується спробами сина Броніслава в 1958 р. скаржитися генеральному прокурору Києва⁷⁰. Відповідь невідома, як і подальша доля спецпоселенців.

Як бачимо, родина Онишуків не засвідчувала про родичів у Польщі та не мала на меті виїжджати з СРСР. Тому можна припустити, що польський елемент у кінці 1950-х років досі був небажаним у Західній Україні. Відтак повернутися додому було складніше, ніж виїхати до Польщі.

Отже, зіткнення з тоталітарним радянським режимом у 1940–1950-х роках змусило польське населення Західної України шукати способи забезпечення власного існування: від стратегій «переписування» на українську національність до нової реабілітації своєї польськості. Про приховування польської національності свідчать документи зі сільських рад, у яких національність зазначених осіб була українською. Також наступним способом підтримки своєї безпечної життєдіяльності стали спроби співжиття з українцями, зокрема з поширеним у селах підпіллям ОУН. Коли дві попередні стратегії стали небезпечними і селяни опинилися в надзвичайно кризовій життєвій ситуації – загрозі депортації до Сибіру, то поляки перейшли до наступної – поетапного й цілеспрямованого підтвердження польського походження при затриманні чи вже безпосередньо у трудових таборах: написання прохань, заяв, звернень, скарг спочатку в місцеві органи МВС чи МДБ, тоді у прокуратуру або й Голові Верховної Ради, а також написання автобіографій, де обґрунтовували польське походження (національність батьків, дружини/чоловіка, службу в польській армії). Найбільш вдалим доведенням національності було підтвердження наявності родичів у Польщі. Саме на основі звернень останніх спецпоселенцям нерідко вдавалося виїхати. Коли метою спецпоселенця-поляка було повернутися додому, то написання прохань і скарг чи автобіографій мало показати не лише польське походження, а й факти в біографії, прийнятні для радянського світобачення.

REFERENCES

Ciesielski, S. (2001). Masowe deportacje w ZSRR – charakterystyka wybranych aspektów zjawiska. *Dzieje Najnowsze. Kwartalnik poświęcony historii XX wieku*, XXXIII (3), 29–56 [in Polish].

Ciesielski, S. (Ed.). (1999). *Przesiedlenie ludności polskiej z kresów wschodnich do Polski 1944–1947*. Warszawa: Instytut Historii PAN, Wydawnictwo Neriton [in Polish].

Czerniakiewicz, J. (1987). *Repatriacja ludności polskiej z ZSRR 1944–1946*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe [in Polish].

⁶⁷ Там само. Арк. 37.

⁶⁸ Там само. Арк. 15.

⁶⁹ Там само.

⁷⁰ Там само. Арх. 14016. Р. 22397. Спр. 398. Арк. 5.

- Eberhardt, P. (1998). *Polska ludność kresowa. Rodowód, liczebność, rozmieszczenie*. Warszawa [in Polish].
- Fitzpatrick, Sh. (2000). *Everyday Stalinism: Ordinary life in Extraordinary Times: Soviet Russia in the 1930*. Oxford: University Press [in English].
- Kalakura, O. (2004). Poliaky URSS v doby khrushchovskoi vidlyhy. *Naukovi zapysky NaUKMA: Istorychni nauky*, 27, 46–55 [in Ukrainian].
- Kalakura, O. (2007). *Poliaky v etnopolitychnykh protsesakh na zemliakh Ukrainy u XX st.* Kyiv [in Ukrainian].
- Kersten, K. (1966). Międzypaństwowe przesiedlenia ludności w XX wieku. *Kwartalnik historyczny*, LXIII (1), 1–32 [in Polish].
- Kudela-Świątek, W. (2013). *Odpamiętane: o historii mówionej na przykładzie narracji kazachstańskich Polaków o represjach na tle narodowościowym i religijnym*. Kraków: Universitas [in Polish].
- Makarchuk, S. (2003). Pereselenia poliakov iz zakhidnykh oblastei Ukrainy v Polshchu u 1944–1946 rr. *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 3, 103–114 [in Ukrainian].
- Serhiichuk, V. (1999). *Deportatsiia poliakov z Ukrainy. Nevidomi dokumenty pro nasyllynske pereselenia bilshovytskoiu vladoiu polskoho naseleattia z URSS v Polshchu 1944–1946*. Kyiv [in Ukrainian].
- Slyvka, Yu. (Comp.). (1998). *Deportatsii. Zakhidni zemli kintsia 30-kh – pochatku 50-kh rr. Dokumenty, materialy, spohady* (Vol. 1). Lviv [in Ukrainian].
- Stiazhkina, O. (2013). *Liudyna v radianskii provintsii: osvoienntia (vid)movy*. Donetsk: DonNU [in Ukrainian].
- Stępień, S. (Ed.). (2016). *Polacy na Ukrainie. Zbiór Dokumentów* (Pt. 3, Vol. 1). Przemyśl: Południowo-Wschodni Instytut Naukowy w Przemyślu [in Polish].
- Tkachov, S. (1997). *Polsko-ukrainskyi transfer naseleattia 1944–1946 rr*. Ternopil: Pidruchnyky ta posibnyky [in Ukrainian].
- Tsependa, I. (2009). *Ukrainsko-polski vidnosyny u 40–50-x rokakh XX stolittia: etnopolitychni analiz*. Kyiv [in Ukrainian].

Vasylyna ZAITSEVA

PhD Student

at the Department «Center for Ukrainian-Polish Relations Research»

I. Krypiakevych Institute of Ukrainian Studies of NAS of Ukraine

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2840-4440>

e-mail: vaszaitseva@gmail.com

UKRAINIANS OR POLES?

STRATEGIES FOR THE SURVIVAL OF POLES—SPECIAL SETTLERS IN THE 40–50^S OF THE 20TH CENTURY IN A TOTALITARIAN STATE

**(According to the archives of the Head Office
of the Ministry of Internal Affairs in Lviv region)**

Some behavioral strategies for the survival of the Polish population in Western Ukraine in the 40–50^s of the 20th century were determined based on the secret documents of the Archives of the Head Office of the Ministry of Internal Affairs in Lviv region. It is outlined that after World War II there was a widespread tendency for Ukrainians to enroll in village councils, to conceal

and reticence the Polish nationality. Features of Polish assistance to Ukrainian insurgents are revealed. The reasons for helping Ukrainian Insurgent Army (UIA) soldiers have been clarified: from coercion and family ties to personal choice. It was noted that Poles, suspected by the MGB of «gang involvement» in the UIA, were convicted as Ukrainians. The documents in which their Ukrainian nationality is written are listed. The accounting and personal files of the accused were analyzed in detail.

Previously unknown biographical episodes of Polish special settlers have been revealed. Their Polish nationality is revealed in the course of the case and accusations are made to dispel suspicions of aiding the OUN. Rehabilitation of Polish ancestry was a strategy for survival in difficult conditions. This was done to avoid deportation to special settlements in Siberia or imprisonment. Further strategies of substantiation of pre-war Polish ancestry in special settlements and their purpose are gradually traced, namely: due to Polish origin from leaving the Soviet Union to Poland, or returning home. It was noted that special settlers were forbidden to return home, but the Soviet authorities allowed them to travel to Poland only based on applications from Polish relatives, despite the documented Polish nationality. Also, the results of these strategies and the fate of special settlers are indicated.

Keywords: Ukrainians, Poles, nationality, special settlements, survival strategies, Western Ukraine, Poland.